

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2022, 9 (2), 604-626

ARAP DİLİ LİTERATÜRÜNDE ŞİİR PERSPEKTİFİNDE TAŞHİF VE TAHRİF
Misreading and Miswriting in the Perspective of Poetry in Arabic Literature

Ali SEVDİ

Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.
alisevdi1984@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1951-7232.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	09.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	19.11.2022
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	604-626

Atıf / Cite as: Sevdı, Ali; "Arap Dili Literatüründe Şiir Perspektifinde Taşhif Ve Tahrif" (Misreading and Miswriting in the Perspective of Poetry in Arabic Literature). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/2 (2022), 604-626. Doi: 10.17859/pauifd.1172932.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (2) 2022: 604-626

ARAP DİLİ LİTERATÜRÜNDE ŞİİR PERSPEKTİFİNDE TAŞHİF VE TAHRİF*

Ali SEVDİ**

Öz

Bu makalede Arap dili literatürü şiir perspektifinde taşhîf ve tahrîf olgularının yansımaları üzerine bazı mülâhazalarda bulunulmuştur. Gramatik düzeyde şiirde meydana gelmiş taşhîf ve tahrîf meselesinin ana temasını ortaya koyacak ve anlaşılmasını sağlayacak bazı örnekler bağlamında incelenmiştir. Araştırıldığı kadarıyla literatürde konunun istenilen düzeyde incelenmediği ve uygulamada eksikliklerin olduğu dolayısıyla literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla bu mevzu irdelenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra taşhîf ve tahrîfin şiire nasıl girdiğini, buna yol açan en önemli nedenlerin neler olduğunu ve taşhîf ile tahrîfin şiirde yayılmasını engellemek için ne tür önlemlerin alındığını ortaya koymak da bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Çalışma, literatür taraması ve analiz desenli yöntemle yazılmaya gayret edilmiştir. Klasik dönemde yazının yeterince gelişmemesi nedeniyle şiir, uzun bir süre ekseriyetle hafızaya dayalı sözlü rivayet yoluyla yayılmış ve korunmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı edebî bir tür olan şiir, satırlara nakledilene kadar büyük bir kısmı unutulmuş ve dilden dile aktarımı sırasında kaçınılmaz olarak bazı değişikliklere uğradığı kaydedilmiştir. Dolayısıyla gerek bilinçli gerekse bilinçsiz olarak şiirde gramatik düzeyde taşhîf ve tahrîfe düşüldüğü, özellikle Câhiliye dönemindeki şiirlerde bu gibi hataların daha çok olduğu müşahede edilmiştir. Başta müsteşrikler olmak üzere bazı araştırmacıların klasik Arap şiirinin özgünlüğünü tartışmaları ve intihal polemikliği yapmaları bunun bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Literatür, Şiir, Taşhîf, Tahrîf.

Misreading and Miswriting in the Perspective of Poetry in Arabic Literature Abstract

In this article, some considerations on the reflections of taşhîf (misreading) and tahrîf (miswriting) phenomena in the perspective of poetry in the Arabic language literature have been discussed. It has been examined in the context of some examples that will reveal the main theme of the taşhîf and tahrîf issue that has occurred in poetry at the grammatical level and will enable it to be understood. As far as it has been researched, the subject has not been examined at the desired level in the literature and there are deficiencies in practice, so this subject has been tried to be examined in order to fill this gap in the literature. In addition, it is among the objectives of this study to reveal how taşhîf and tahrîf entered poetry, what were the most important reasons that led to this, and what kind of measures were taken to prevent the spread of taşhîf and tahrîf in poetry. The study has been written with a literature review and analysis patterned method. Due to the insufficient development of writing in the classical period, poetry has been spread for a long time, mostly through memory-based oral narration, and has been tried to be preserved. For this reason, poetry, which is a literary genre, was mostly forgotten until it was transferred to writing, and it was noted that it inevitably underwent some changes during its transfer from language to language.

* Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. alisevdi1984@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-1951-7232

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. alisevdi1984@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-1951-7232

Therefore, it has been observed that taşhîf and taħrîf are written both consciously and unconsciously in poetry at the grammatical level, and such mistakes are more common especially in poems in the period of ignorance. The fact that some researchers, especially orientalists, discuss the originality of classical Arabic poetry and make plagiarism polemics is a reflection of this.

Keywords: Arabic language, Literature, Poem, Taşhîf, Taħrîf.

Structured Abstract

In this article, some considerations on the reflections of taşhîf (misreading) and taħrîf (miswriting) phenomena in the perspective of poetry in the Arabic language literature have been determined. In other words, it has been examined in the context of some examples that will reveal the main theme of the taşhîf and taħrîf issue that has occurred in poetry at the grammatical level and make it understood. As far as it has been researched, the subject has not been examined at the desired level in the literature and there are deficiencies in practice, so this subject has been examined in order to fill this gap in the literature. In addition to this, it is also one of the objectives of this study to reveal how taşhîf and taħrîf entered poetry, what the most important reasons were for this, and what kind of measures were taken to prevent the spread of taşhîf and taħrîf in poetry. The study has been tried to be written with a literature review and analysis patterned method. The works and academic studies written on taşhîf and taħrîf in the sciences of hadith and tafsîr, especially in the Arabic language literature, constitute the main sources of the subject. It also covers titles such as the difference between the concepts of taşhîf and taħrîf, the reasons for the emergence of the concepts, their varieties, and finally some important works written about them. The aforementioned issues have been tried to be dealt with gradually and without going into too much detail. The concepts of التّصْحِيف - التّحْرِيف, which are from the tafîl pattern, are two laħn concepts that have a concrete place in a wide range of both Islamic sciences and Arabic literature, are generally inseparable and complement each other in the context of the error. The two words in question are not only mentioned as infinitives but also expressed as ism al-mafûl as muşahħaf (mistaken) and muħarraf (altered). The words taşhîf and taħrîf were used as synonyms by the ulama and litterateurs in the first period, which was described as mutaqaaddimûn. Since the second century, it has been expressed as two independent words by scholars such as Ibn Hajar. However, although there is a difference between them in the literature, when they are mentioned as absolute, the two words are called taşhîf. In the realm of asbâb (reasons), where everything appears for a reason, some factors played a role in the formation of taşhîf and taħrîf, both in verse and prose, in the Arabic language literature. Taşhîf and taħrîf, which can occur in different ways, are generally examined by the scholars under two parts as taşhîf-taħrîf based on faulty vision and taşhîf-taħrîf based on faulty hearing. Meticulous scholars, who realized the great danger of taşhîf and taħrîf both in the world of thought, literature and belief, took different precautions against it and took great care to protect their works from this disaster. In this context, hadith, commentator, linguist, literati and lexicographers wrote important works under the headings of taşhîf (misreading) and taħrîf (miswriting). In the aforementioned studies, literal errors and usage and semantic errors in point, syllable, letter and word structures were examined methodologically and their original versions were revealed. Due to the inadequacy of writing in the classical period, poetry, even if written, was spread and tried to be preserved for a long time, mostly through memory-based oral narration. For this reason, it has been noted that although a large part of the poem, which is a literary product, is forgotten until it is transferred to lines that can preserve its originality without spoiling. It inevitably undergoes some changes during its transfer from language to language. Therefore, it is seen that taşhîf and taħrîf are used at the grammatical level in poetry, both unconsciously and consciously, and such mistakes are more common especially in poems in the period of Jahiliyyah (ignorance). The fact that many researchers, especially orientalists, were interested in the issue of originality and plagiarism in ancient Arabic poetry, and that it was the subject of research, polemics and struggle among experts in the history of Arabic literature in the later period confirms this.

GİRİŞ

Birbirine benzeyen harflerin varlığı gibi hususlardan dolayı Arap alfabesi yanlış okumaya elverişli bir alfabadir. Fakat İslâm öncesi dönemde Araplar sahip oldukları selika/dil melekesi ve şuarâ gibi eğitilmiş olanlar dile vukûfiyetleri sayesinde genel anlamda hataya düşmez, gerek metinleri gerekse ifadeleri doğru okudukları bilinmektedir. Gerçek anlamda gerek gramer gerekse sözlük ilmine ihtiyaç hissedilmiyordu. Ancak 'acem olarak nitelendirilen Arap olmayan toplulukların İslâm dinini benimsemeleriyle Kurân-ı Kerîm ve hadis odaklı yoğun bir eğitim-öğretim faaliyetinin yayılma sürecine girilmiştir. Bunun neticesinde yanlışla düşme ihtimalinin artması sebebiyle genelde Arapçanın doğru kullanımı, özelde ise Kur'ân-ı Kerîm ve daha sonraki süreçte hadis-i şerife bağlı olarak İslâm'ın temel iki ana merciin doğru okunması ve anlaşılması için bazı önlemlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda dönemin ilim adamları tarafından ilk olarak -aynı zamanda Arap dil kanunları olarak ifade edilen Arap gramerinin tesisi için de başlangıç sayılan-harekelerin konulması ve noktalanması yoluna gidilmiştir. Bu çaba da yetersiz kalınca, gramer/dilbilgisi kuralları tespit edilerek sarf/morfoloji ve nahiv/sentaks ilimlerinin temelleri atılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte hatalı okuma ve yazmanın önüne geçilemediğinden doğru okumaya yönelik Arapça kelime hazinesini, söyleyiş ve yazılış şekillerinin farklı versiyonlarını, genelde sözcüğün kökünü esas alarak belirli bir mantıksal formatta zabt altına alan leksikografi/ kamûs ve mu'cem disiplini geliştirilmiştir. Böylece okunması zor ve yanlış anlaşılabilir kelimeler bizzat kaydedilerek yanlış ve hatalar önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca kendi dönemlerine kadar ortaya çıkan ve daha sonra literatürde lahn olarak adlandırılacak olan hatalar, söz konusu dönemin uleması tarafından tespit edilerek en sahih formatı - tekrar hataya düşmemek için- tedvin edilerek bu bağlamda eserler telif edilmiştir.¹ Öneme binaen gerek lahn gerekse taşhîf - tahrîf'e yönelik bilim dalları bazında farklı akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise literatürde eksik olarak görülen şiirde gramatik düzeydeki taşhîf - tahrîf mevzusunun yansımaları ve onu tamamlayan alt başlıklar ele alınmıştır.

1. Taşhîf ve Tahrîf Kavramlarının Semantik ve Etimolojik Çerçevesi

Dil hataları anlamında kullanılan yaygın kelimelerden biri olan التَّحْرِيفُ - التَّصْحِيفُ ' taşhîf ve tahrîf kavramlarının semantik ve etimolojilerini daha açık bir ifadeyle, sözlük ve terim anlamlarının yanı sıra onların hangi kökte geldiklerini kısaca açıklamak, konunun anlaşılması bağlamında faydalı olacağı kanaatindeyiz. Fakat bu kavramlar gerek ilgili sözlük maddelerinde gerekse haklarında yapılmış müstakil çalışmalarda detaylı bir şekilde ele alındıklarından teferruata girilmeyecektir.²

Arapça bir kelime olan taşhîf kelimesi tef'îl kalıbından (صَحَّفَ يُصَحِّفُ) fiilinin mastarıdır. Leksik anlamıyla taşhîf kelimesi, "aynı biçimdeki harflerin nokta ve

¹ Ahmed b. Abdilgafûr Attâr, *Muqaddimetü's-şihâh*, Kahire: y.y. 1376/1956), 21-22; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1375/1995), 5-6; Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğa*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Menşûtu'l-Mektebetu'l'Asriyye, 1306/1986), 2/396-397; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1968), 11; Selami Bakırcı – Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 17-27.

² Bunların başında es-Safedî'nin, *Tashîhu't-tashîf ve tahrîru't-tahrîf*, Hamza el-İsbehânî'nin *et-Tenbîh 'alâ hudûsi't-tashîf* ve Ebû Ahmed b. 'Abdillâh b. Saîd el-Askerî'nin *Teshîfâtü'l-muhaddisîn* adlı eserleri gelmektedir.

harekelerinde yapılan hatalı değişim”; “bir sayfada birbirine benzeyen harflerden oluşan kelimeleri yanlış okumak, yanlış yazmak veya yanlış rivayet etmek” gibi zengin bir kavramsal çerçeveye sahip anlamlara gelmektedir.³ Arap dili terminolojisinde ise literal anlamıyla “bir şeyin, yazarının amaçladığından ve vazedildiğinden farklı bir şekilde okunması” olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra taşhîf kavramı, hocasız olarak kitaplardan ilim iktisap ederek الحَبَّةُ السَّوْدَاءُ “çörek otu” gibi bir ifadeyi الحَيَّةُ السَّوْدَاءُ “siyah yılan” şeklinde harfleri, harflerin noktaları veya hareketleri değiştirmekle kastedilen manayı tahrif etmeyi de ifade etmektedir. Ebû Ahmed el-Askerî'nin (öl. 382/992), Halîl b. Ahmed el-Ferâhî'den (öl. 175/791) naklen, المَصْحَفُ الَّذِي يَرَوِي الخَطَّ عَلَى قِرَاءَةِ الصُّحُفِ بِأَشْبَاهِ الحُرُوفِ “Muşehhif, benzer harfleri birbirine karıştırarak suhûfların okunuşunda hata yapmayı rivayet eden kişi” şeklinde sözü, taşhîf kelimesinin bu anlamına dikkat çekmektedir.⁴ Ayrıca aynı kökten türeyen ism-i mansûp olan الصَّحْفِي / sahafî, ism-i fâil olan المَصْحَفُ / musahhif ve ism-i mef'ûl olan المَصْحَفُ / musahhaf “yanlış okuyan, yanlış yazan kimse ve birbirine benzeyen harfler yanlış okunarak nakledilen şey” gibi suhûf kıraatında benzer harfleri birbirine karıştırarak hata yapmayı ifade eden kelimeler de taşhîf literatürün kapsamında yaygın bir şekilde kullanılan kavramlardır.⁵

Bedî' ilminde, şiirdeki kafiye olgusuna karşılık gelen ve kelâmda ahenk ve uyumu sağlamak gayesiyle düz yazıda uygulanan seci'in türlerinden biri olan taşhîf kavramı, belagat literatüründe, "المعتر" ile "المعتر" ve "يفي" ile "يفي" kelimelerde olduğu gibi şekilsel olarak harfleri aynı, noktalama açısından harfleri farklı olan kelimeleri ifade etmektedir.⁶ Dolayısıyla her ne kadar التصحيف kavramı, meşhur ve genel anlamda kitâbî bir hatayı ifade ediyor olsa da aynı zamanda belâğat ilminde muhassinât-i lafziyye (lafzî süsleme) sanatlarından biri olarak da kullanılmaktadır.⁷ Türk dili literatüründe ise taşhîf, daha çok gerek mahreç yakınlığı gerekse şekilsel benzerliğinden dolayı noktalı ve noktasız harfleri birbirine karıştırarak mana açısından farklı sözcüklerin ortaya çıkmasını ifade eden bir kavram olarak nitelendirilmektedir.⁸ Nitekim Arap edebiyatında da cümledeki secili

³ İbn Mekkî es-Sikillî, *Teşkiñü'l-lisân ve telkiñu'l-cenân*, thk. Mustafâ Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 18-19; Emrullah İşler, “tashîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/128-129.

⁴ Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Şerhu mâ yeqa'u fhi't-taşhîf ve't-tahrîf*, thk. Abdülazîz Ahmed (Kahire: Şirketu Mektebetu ve Maţbaatu Mustafâ'l-Babi'l-Halebi ve Evlâduhu, 1963/1393), 13-14.

⁵ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî (İran: Müsevveretü Daru'l-Hicre, 1405), 3/120; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz), 2/363; Hamza el-İsfahânî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ hudûsi't-taşhîf*, thk. Muhammed Es'ad Tales (Beyrut: Dâru Sâdir, 2. Basım, 1412/1992), 1-5; Selâhaddin es-Safedî, “şhîf”, *Taşhîhu't-taşhîf ve tahrîrüt-tahrîf*, nşr. Seyyid eş-Şerkâvî (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1407/1987), 29-35; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğa*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Menşuratü'l-Mektebetu'l-Asriyye, 1306/1986), 2/353-360; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsül-muñîf* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1412/1991), 3/234; Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn, Tañkîku'n-nuşûş ve neşruhâ (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1418/1998.), 65-70; Emrullah İşler, “taşhîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/128-129.

⁶ Mehmet Şirin Aladağ, “Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde”, *Balıkesir İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 108.

⁷ Hamza el-İsfahânî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ hudûsi't-taşhîf*, 3-4; Râcî el-Esmer, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi ulûmi'l-Luğa*, thk. İmeyl Yakûb, (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/177.

⁸ Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lüğati*, haz. Kemal Edip Kürkçüođlu (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1994), 149; İşler, “taşhîf”, 40/128-129.

parçalardan her birinin diğerinden farklı bir mânayı ifade etmesi bu sanat için koşulan şartlar arasında yer almaktadır.⁹

Aynı şekilde Arapça bir kelime olan taḥrîf kelimesi ise tef'îl kalıbından (حَرَفْتُ يُحَرِّفُ) fiilinin mastarıdır. Leksik bağlamıyla temelde, “yönelmek, meyletmek, sapmak” gibi anlamlara gelen حَرَفْتُ/h-r-f kökünden türeyen taḥrîf, “iki şekilde yorumlanması mümkün olan bir sözü bir tarafa çekmek”¹⁰, “kelimenin veya sözün anlamını benzer anlamlarla değiştirmek” gibi manaları ifade etmektedir.¹¹ Arap dili terminolojisinde ise genel olarak تحريف /taḥrîf kavramı, “sözün farklı bir şekilde yorumlanması, lafzının değil, manasının bozulması” anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bir kelimenin temel eksenini oluşturan bir harfini değiştirmek yahut ona harf ilave etmek, harflerin yerlerini veya kelimenin orijinal yapısını baştan aşağı değiştirmek suretiyle yapılan hatayı da ifade etmektedir.¹²

İslâm dini literatüründe ise تحريف /taḥrîf kavramı, “sonraki dönemlerde Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade etmek için kullanılmıştır. Kur’ân’da bu bağlamda kullanılan تَبَدَّلَ /tebdîl, لَيَّ /leyy (dili eğip bükme), كَتَمَانَ /kitmân (gizlemek) ve نَسِيَانَ /nisyân kelimelerinin yanı sıra Allah’ın âyetlerini satmak, elleriyle kitap yazmak gibi bazı ifade kalıpları da bu kapsamda değerlendirilebilir.”¹³ Hakeza التصحيف kavramı, Kur’ân-ı Kerim’de hiç yer almazken buna karşılık تحريف kavramı Kur’ân’da dört yerde geçmekte ve yer aldığı ayetlerden taḥrîfin ilgililer tarafından bilinçli ve kasıtlı yapıldığına vurgu yapılmaktadır.¹⁴

2. Taşhîf ve Taḥrîf Kavramları Arasındaki Fark

Arap kültür literatüründe gerek Kur’ân-ı Kerim’de gerek hadîs-i şerîfte gerekse Arap edebiyatı gibi geniş bir yelpazede müşahhas ve önemli bir yer edinen taşhîf ve taḥrîf kelimeleri arasında tarihî süreçte sağlam bir bağ olduğu bilinmektedir. Başka bir ifadeyle lafız düzeyinde olan tashif, mananın tahrifine neden olduğundan bunlar **cüz-i lâ-yetecezzâ** bağlamında değerlendirebilen, genellikle birbirinden ayrılmayan ve lahn bağlamında birbirini tamamlayan iki lahnî kavramdır. Hasan b. Abdullah el-Askerî’nin (öl. 382/993) *Şerḥu mâ yeḳa’u fihî’t-taşhîf ve’t-taḥrîf*, Osman b. İsâ el-Belatî’nin (öl.?) *et-Taşhîf ve’t-taḥrîf*, Ebü’s-Safâ es-Safedî’nin (öl. 764/1363) *Tashîhu’t-taşhîf ve taḥrîru’t-taḥrîf* ansiklopedik eserinde olduğu gibi özellikle birçok mütekaddîmün müellifin gerek bunları aynı başlık altında değerlendirmeleri gerek aynı eserde toplamaları gerekse bazı müelliflerin onları müteradif/eş anlamlı olarak kullanmaları hiç şüphesiz iki kavram arasındaki sağlam bağdan ileri gelmektedir. Aynı şekilde Suyûtî’nin (öl. 911/1505) *el-*

⁹ Aladağ, “Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde”, 108.

¹⁰ Râgıb el-İsfahânî, “ḥrf”, *el-Müfredât*, 1/149-150.

¹¹ İbn Manzûr, “ḥrf”, *Lisânü’l-‘Arab*, nşr. Ahmed Fâris eş-Şidyâk (Beirut: Dâru Sâdır, 1299-1308/1881-1890), 9/43; Muhammed Tarakçı, “taḥrîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 39/422-424.

¹² Mâzin Müzmir İbrâhîm el-Hadîsi, “et-Taşhîf ve’t-taḥrîf vemâ yenşeü ‘anhu min ihtilâf fi ḥedîsi’ş-şerîf”, *İslâmî İlimler Fakültesi İkinci Sempozyum* (Ramâdi: 2012), 4/6-7; Osman Bayraktutan, “Semantik Analiz Yöntemi Açısından 'Tahrif' Kelimesi”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Ekim 2017), 127-150.

¹³ Tarakçı, “taḥrîf”, 39/422-424; Osman, “Semantik Analiz Yöntemi Açısından 'Tahrif' Kelimesi”, 127-150.

¹⁴ Bakara 2/75; en-Nisâ 3/46; el-Mâide 4/13, 41.

Müzhir adlı eserinde taşhîf ve taḥrîf şeklinde bir başlık açıp aralarında gözle görünür bir fark ortaya koyamaması bu anlamda değerlendirilebilir.

Leksik/lügâvî anlamları cihetiyle her iki kavram da tebdîl, tağyîr, telaffuz hatası ve bir şeyi hatalı olarak başka bir tarafa çekmek gibi aynı anlamları ifade etme açısından aralarında bir fark görülmemektedir. Bu anlamda birçok mütekaddimûn ve müteahhirûn ulemâ bu görüşü paylaşmaktadır. Fakat lügâvî anlam yakınlıkları ile kaynaklarda genellikle birlikte ele alınmalarına rağmen ikinci asırdan itibaren bazı Arap dil âlimleri, hadisçi ve müfessirler tarafından iki kavram arasında fark görülmektedir. İki kavram arasında net bir farktan ilk söz eden kişilerin *Şerhu mâ yeḳa'u fihî't-taḥrîf ve't-taḥrîf*'inde Hasan b. Abdullah el-Askerî ve ardından ise *Nüzhetu'n-naẓar* adlı eserinde İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) oldukları aktarılmaktadır.¹⁵ Fakat iki kavram arasında ilk olarak ince ve tafsilatlı farktan söz eden kişinin İbn Hacer el-Askalânî olduğu, hatta daha sonraki yorumların onun söylemi etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda **a)** taşhîf, (، التاء الباء ، التاء الجيم ؛ التاء ، الحاء ، الحاء ، الجيم ؛ التاء ، التاء الباء) gibi şekilsel olarak birbirine benzeyen harflerin noktalarında veya hareketlerinde yapılan değişikliktir. Hamza el-İsfahânî (öl. 360/971) ise tashîfi nokta, hareke ve kitabette/yazıda tağyîri ifade eden bir terim olarak tanımlamaktadır¹⁶

b) Taşhîf, نَمَتْ - نَمْتُ ، العذل- العذل ، عَبَّاس- عَبَّاش ، عَيَّاش gibi kelimelerde olduğu صُورَةُ الْخَطِّ / asli formatı sağlam kalmakla birlikte harf ve hareketlerde yapılan değişikliktir.

c) Taḥrîf ise النون - اللام - الزاء - الدال gibi mahreç olarak birbirine yakın olan harflerin formatlarında yapılan tağyirdir. Örneğin "اِخْتَجَرَ" sözcüğü, "اِخْتَجَمَ" şeklinde değiştirmek taḥrîftir.¹⁷ Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413) ise *et-Ta'rîfât* adlı eserinde taḥrîfi, kelimeyi veya ifadeyi anlamdan ziyade bir formülasyon değişikliği olarak görür. Daha açık bir deyişle söz konusu kavramı, mananın değil de lafzın değişmesi, bozulması şeklinde değerlendirmektedir.¹⁸

d) Taşhîf, anlamından da anlaşıldığı üzere suhûfî iken; taḥrîf ise bir şeyi başka bir tarafa çevirmek, bilinçli veya bilinçsiz olarak onu yanlış yorumlamak veya benzer anlamlarla değiştirmektir. Kur'ân-ı Kerîm'de مَوَاضِعِهِ عَنْ كَلِمَةٍ عَنِ الْكَلِمَةِ عَنْ مَوَاضِعِهِ "Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar"¹⁹ ve وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ "Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu taḥrîf ederlerdi"²⁰ gibi ayetlerde taḥrîfin bu anlamına atıfta bulunmaktadır.

e) Taḥrîf, aynı zamanda kelime veya ifadeye hatalı olarak bir şey eklemek, ondan bir şey eksiltmek veya yer yer onu tebdîl etmek veya ondan kastedilmeyen bir şekilde onu yorumlamak gibi tanımlarıyla taşhîften daha kapsamlıdır.²¹ Hâsılı kelâm التصحيف/taşhîf,

¹⁵ Mâzin el-Hadîsi, "et-Taşhîf ve't-taḥrîf", 971.

¹⁶ Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbîh 'alâ ḥudûsi't-taḥrîf*, 27, 41, 42, 79.

¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-naẓar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Nuriddîn 'Îtar (Dımaşk: Mektebetü'l-Büşra, 1432/2011), 91-93.

¹⁸ Seyyid Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 59.

¹⁹ Nisâ 4/46.

²⁰ Bakara 2/75.

²¹ Haydarî el-Mescidî, *et-Taşhîf fî metni'l-hadis* (by. Dâru'l-Hadis li't-Tıbaa' ve'n-Neşr, 1432/1390), 25-27; Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî, *Medḥal ilâ târihi neşri't-türâsi'l-'Arabî* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî 1405/1984), 285-287.

nokta veya hareketler bağlamında meydana gelen değişikliği ifade eden lahnî bir terimdir. التحريف/tahrîf ise kelimeye/sözcüğe harf eklenmesi, harflerin veya kelimenin tamamının yerlerinin değiştirilmesiyle meydana gelen hatalar olduğu söylenebilir. Bu anlamda taşhîf kelimesi, daha genel bir anlam ifade etmektedir. Bunun yanı sıra taşhîf kelimesi, İslâm literatüründe tarihi seyri içinde daha çok önceki kutsal kitapların anlamının veya metninin tahrif edilmesi/bozulması manasında kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

3. Taşhîf ve Tahrîf'in Ortaya Çıkış Nedenleri

Tedvin ve tasnif döneminden önce rivayet ve sözlü kültür, bilgi aktarımında temel araçtı. Nitekim etimolojik cihetiyle الماء/su anlamına gelen rivayet kelimesi, daha sonraki süreçte anlam genişliğine ve kaymasına uğrayarak özellikle hadis, şiir ve aḥbâr gibi ilimleri aktarma ve taşıma gibi الحَمْل anlamında kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu bağlamda tedvin ve tasnif dönemiyle birlikte ilim sadırlardan satırlara döküldüğünden itibaren Arap İslâm literatürde olumsuz bir veche olarak nitelendirilen taşhîf ve tahrîf'in yaygın olmaya başladığı bir gerçektir. Ancak şu noktayı vurgulamakta fayda vardır ki taşhîf ve tahrîf'in ortaya çıkışı buna dayandırılmakla birlikte bu fenomenlerin ortaya çıkmasında rol oynayan birçok faktör bulunmaktadır. Kaynaklarda birbirine yakın çeşitli etkenler zikredilmekle beraber özellikle İslâm kültür kaynaklarının ilmî neşirlerini yapmasıyla, mahtut halindeki eserlerin tahkik etmesiyle tanınan nâsir, Arap dili ve edebiyatı âlimi Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî (öl.1935-1999), bilimsel ve objektif olarak tahkikini gerçekleştirdiği çalışmalarındaki gözlemlerine dayanarak bu etkenleri on başlık altında özetlemiştir.²³ Bu çerçevede Arap dili literatüründe gerek manzûm gerekse nesir düzeydeki taşhîf ve tahrîf'in ana sebepleri ve bu minvalde kilit rol oynayan faktörler kısaca şu şekilde zikredilebilir:

1. Noktalar dikkate alınmadan birçok harf çiziminin benzer olması: Bir kelimenin noktalarının olasılıklarına göre farklı şekilde okunabileceğinden bu, taşhîf ve tahrîf'in sebepleri içinde ilk ve en güçlü sebep olarak görülmektedir. Öyle ki Hamza el-İsfahânî, taşhîf'in nedenini sadece bu etkene bağlamıştır.²⁴ Bu meyanda bazı örneklerde yapılan hata ve yapı zayıflığı açıkça görülürken, bazı yerlerde ise taşhîf edilen kelime form yönüyle kelimenin orijinaline yakın olmaktadır. Bilindiği gibi Arap dilinde harflerin yazılışındaki bu şekilsel benzerliğin taşhîf ve tahrîf'e neden olan yardımcı etken ise asırlarca çalışmaların el yazısıyla telif edilmesidir. "El yazması eserlerde yanlışlıkla konulan bir nokta, herhangi bir leke veya karıştırılarak eksik bırakılan nokta gibi basit hatalar, kelimenin tamamen farklı bir mana kazanmasına sebep olabilmektedir."²⁵ Bunun yanı sıra özellikle ilk dönem çalışmalarda taşhîf ve tahrîf'in meydana gelmesinde en etkili etkenlerden biri de Arap yazı sisteminin henüz kemâle ermemesinden kaynaklandığı bilinen bir gerçektir.

2. Doğu ve Batı cihetiyle Arap kaligrafisi/ Arap yazısı arasındaki fark: Bundan ötürü bir eserin doğu olarak bilinen Endülüs hattıyla mı yoksa Batı/Fas hattıyla mı yazıldığına dikkat çekmek gerekir. Nitekim bir eserin Batı/Fas hattının formatıyla mı veya doğu/

²² İşler, "taşhîf", 40/128-129; Tarakçı, "tahrîf", 39/422-424.

²³ Tanâhî, *Medḥal ilâ târîhi neşri't-türâsi'l-'Arabî*, 299vd.

²⁴ Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbîh 'alâ ḥudûsi't-taşhîf*, 72.

²⁵ Ümmügülsüm Yeşil, "Taşhîf ve Tahrîf Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (2020), 151.

Endülüs hattıyla mı yazıldığını bilmeyen الناسخ /transkripsiyoncu, Batı hattıyla üstünde iki noktayla yazılan "القاف" harfini, bir noktayla "فاء" harfine dönüştürebilir. Bu şekilde örneğin anlamsal olarak aralarında her hangi bir bağlantı olmayan cehennem anlamına gelen سقر gibi bir kelime, sefer anlamına gelen سفر şeklindeki bir kelimeye dönüşebilir. Aynı durum metin editörleri için de geçerlidir. Her hattın kendisine ait özelliklerini, çizim yöntemini ve noktalarını bilmek, ihtiyatlı ve sağduyulu araştırmacıyı taşhîf ve tahrîf'e düşmesini önleyebilir.

3. Arap kabilelerinin dil lehçelerini bilmemesi veya bilgi eksikliği: Zira Arap dil lehçelerini ve standartlarını bilmeyen nâsir, müstensih ve muhakkikler tespit ve değerlendirmeyi, aşına oldukları kendi dil kuralları örgüsüne göre yapmaya çalışırlar. Dolayısıyla bu şekilde hataya düşmeleri kaçınılmaz olur.²⁶

4. Mahreç olarak birbirine yakın ve uzak olan harflerin bir veya iki kelimedede bir araya gelmesi: Bu bağlamda bağımsız iki kelime, bir kelime veya bir kelime iki bağımsız kelime şeklinde kaydedilebilir. Mesela,

على ظُهرٍ عاديٍّ تُحاربُهُ القِطَا*** إذا سافه العوذُ الدِّيافيُّ جَرَجَزَا

"Belirsiz bir yolda devesi onu ed-deyâfi denilen yere getirdiğinde şaşkın güvercin kuşu gibi korkudan bağırmaya başladı" anlamındaki şiir, birinci kategorinin somut bir örneğidir. Tanâhî'nin dikkat çektiğine göre muhakkik به تُحَارُبُ şeklinde bağımsız olan iki kelimeyi, تُحَارِبُهُ formatında bir kelime olarak kayda geçirmiştir. Nitekim klasik Ara şiirinde تُحَارِبُهُ ifadesi daha yaygındır.²⁷ İkincisine örnek ise Tanâhî'nin, İbn Kesîr'den (öl. 774/1373) naklen aktardığı "على جدبته" ifadesindeki "الجدبلة" sözcüğüdür. Tek bir kelime olan "الجدبلة" kelimesi, "حَد" ve "يلبه" şeklinde munfasıl iki kelime olarak yazılarak taşhîfe girilmiştir.

5. Bazı kelimelerin manasının okuyucuya, müstensih ve muhakkiklerce kapalı olmasıdır. Dolayısıyla bu gibi kelimeler cümlede akışına göre alışık olan kelime ve manalarla ifade edilerek dilsel hataya düşürebilir.

6. Arap kelamının garîbi yanı sıra mütekaddimûn ulemânın ifade kalıpları ve konuşma bağlamlarının bilinmemesidir. Bunlardan biri "أَحْتَضِرُ سَنَةَ كَذَا" ifadesidir. Zira burada şekilsel olarak harflerin benzer olması ve noktalarındaki ihtilaf hataya düşmesinde başrol oynamaktadır. İfadenin sahih şekli noktalı 'الخاء' harfiyle olup "أَحْتَضِرُ" (genç yaşında vefat etti) anlamındadır.

7. İlgili ilim dalı terminolojinin zabtının ve fonetiğinin nasıl olduğunun bilinmemesi. Nitekim bir yüksek lisans savunması sırasında jüri üyesi Mısırlı ünlü ve güçlü bir muhakkik olan Abdüsselâm Muhammed Hârûn (öl.1909-1988) tarafından araştırmacıya "وَقَفَدَ سَمِعْتَهُ بِالْبَلَدِ الْفُلَانِي" ifadesinin hangi anlama geldiği şeklinde bir soru sorulur. Araştırmacı cevaben, 'belki de yüz kızartıcı bir davranışta bulunduğu kınanmayı hak etmiş, söz konusu yerde saygınlığını ve itibarını yitirmiştir' şeklinde yorumlar. Ancak ilgili jüri, olayın böyle olmadığını, doğrusu "وَقَفَدَ أَسْمِعْتَهُ" "Söz konusu şehrin üstatlarından işittiği veya rivayet

²⁶ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beirut: İhyâ-ı Türâsîl-'Arabî, 2002), 90; Süyûtî, *el-Müzahir*, 1/176.

²⁷ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şî'r ve's-su'arâ'*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: (Dârü'l-Maârif, ts.), 1/10.

ettiği hasılatı yitirdi” şeklinde olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla ıstılahın zaptının ‘سَمِعْتَهُ’ değil de ‘أَسْمِعْتَهُ’ şeklinde tashih etmeye çalışır.

8. Şehir ve bazı kitapların isimlerinin imlâsının tam bilinmemesidir. Tanâhî, bu bağlamda şöyle bir anısını zikreder:

" وعلي بن عثمان بن محمد بن الشمس لؤلؤ، وأخته زينب، بقراءتي عليهما بَيِّنْتِ لَهَا من غوطة دمشق " isnadında بَيِّنْتِ لَهَا şeklinde okuduğunu, oysa doğru olanı "بَيِّنْتِ لَهَا" olup Dimaşk şehrinin meşhur bir köyünün ismidir. Dolayısıyla bir köy ismi olan لَهَا kelimesi, zamir olan لَهَا /ona şeklinde okunarak taşhîfe girilmiştir.

9. İlmî direkt kitaptan almak ve şartsız bir şekilde onlara itimat etmek: Bizzat semâ’ya veya kıraat ve arz yöntemine başvurmaksızın doğrudan yazılı metinlerden ilim almak taşhîf ve taḥrîf’in ortaya çıkışının önemli âmillerindedir. Bundan dolayı mütekaddimûn ulema ilmi şifâhî olarak alanları övmüş ve suhufî olarak almaya çalışanları ise kınamıştır. Hadis ilmi literatüründe Sika bir râvî kabul edilen Saîd b. Abdilazîz et-Tenûhî’den (öl. 167/783) nakledilen عن مُحَمَّدِيٍّ وَلَا تَأْخُذُوا الْقُرْآنَ عَنْ مُحَمَّدِيٍّ "ilmi suhûflardan/sayfalardan ve Kur’ân-ı Kerîm’i müstensihten öğrenmeyin” sözü ile Hatîb el-Bağdâdî’nin (öl. 463/1071), “taşhîf ve ihâle, ilmi sahifelerden alan kişilerin başına gelir” tespiti, bu minvalde en meşhur ifadelerdendir.²⁸ Ayrıca,

مَنْ يَأْخُذُ الْعِلْمَ عَنْ شَيْخٍ مُشَافَهَةً *** يَكُنْ مِنَ الرَّبِيعِ وَالتَّحْرِيفِ فِي حَرَمٍ
وَمَنْ يَكُنْ أَجْذَاً لِلْعِلْمِ عَنْ صُحُفٍ *** فَعِلْمُهُ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ كَالْعَدَمِ

“İlim erbabından sözlü olarak ilim alan kimse, taḥrîf ve hatadan uzak kalır.

Yazılı metinden ilim alansa, bilgisi ilim erbabı katında yok hükmündedir” ve Arap dil âlimi Halef el-Ahmer’in (öl. 180/796) methedildiği

لَا يَهْمُ الْحَاءُ بِالْقِرَاءَةِ بِالْحَاءِ *** وَلَا يَأْخُذُ إِسْنَادَهُ مِنَ الصُّحُفِ

“Kıraatta ḥâ /ح ve ḥâ /خ harflerini birbirine karıştırmakla itham edilmez ve aynı şekilde bilgi konusunda (kaynak olmadan) kitaplara güvenmez” gibi mısralarda da bu etkene dikkat çekilmektedir.²⁹

10. Eserleri tahkik ve neşredenlerin birçoğunun Arap dili gramerini iyi bilmemeleri. Bunlar taşhîf ve taḥrîf için öngörülen en önemli etkenlerdir. Bu literatürde uzman ve söz sahibi olan Hamza el-İsfahânî ise taşhîf ve taḥrîf ana sebeplerini Arap harflerinin formatına, rivayetin zayıflığına ve ilmî kıskançlık gibi etkenlere bağlamaktadır.³⁰ Ancak taşhîf ve taḥrîf olgularının ortaya çıkmasını sadece bunlarla sınırlı kılmak mümkün olmayıp daha birçok sebep zikredilebilir.

Taşhîf ve taḥrîf fenomenlerin ortaya çıkmasına yol açan bu gibi nedenler hicri ikinci ve üçüncü yüzyıllardan itibaren dili doğru ve sahih kullanma konusunda çok hassas ve titiz davranan, Arap dilinin sistemleşmesinde ve gelişmesinde başrol oynayan, bu alanda uzmanlaşmış ve deha olarak görünen Ebû Amr el-Alâ’ (öl. 154/771), Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Sîbeveyhi (öl. 180/796), Halef el-Ahmer (öl. 180/796), Yûnus b. Habîb (öl.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ‘ilmi’r-rivâye*, nşr. Ahmed Ömer Haşim (Beyrut: y.y. 1986), 195-196.

²⁹ Şemseddîn es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs bi-şerhi elfiyeti’l-hadîs*, thk. Abdülkerim b. Abdullâh – Muhammed b. Abdullâh b. Fuheyd (Riyad: Mektebetü Dâru’l-Minhâc, 1426/1995), 3/153.

³⁰ Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbîh ‘alâ ḥudûsi’t-taşhîf*, 41-44, 72, 90vd.

182/798), Alî b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805), Ebû Amr eş-Şeybânî (öl. 213/828), Asmaî (öl. 216/831), Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (öl. 905/1499) ve İsmâil b. Hammâd Cevherî (öl. 400/1009) gibi önde gelen dilbilimcilerin bile bu gibi lahnî hataya düşmesine neden olduğu müşahede edilmektedir. Nitekim Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 241/855) *ومن يَغْرِى من الخطأ والتصحيف؟* “Kim hata ve tashîften berîdir ki?” veciz sözüyle durumun hassasiyetine ve gerçeğine dikkat çekmiştir. “Hâsılı sonraki ulemâ ve udebâ arasında taşhîf ile tahrîfi birbirinden ayıranlar olmuştur. Ancak yapılan bu ayırım görünen kadarıyla, lafız ve şekil bakımından olmuştur. Taşhîf ve tahrîf için yaptıkları farklı tanımlamalar sadece usûl/metodoloji açısından olmuş, pratikte ise fark gözetilmemiştir. Dilbilgisi ve mana itibarıyla vukû bulan bütün hatalar genelde taşhîf meselesi içinde mütalaa edilmiştir.”³¹

4. Taşhîf ve Tahrîf Çeşitleri

Farklı şekillerde gerçekleşen taşhîf ve tahrîf genel olarak ulemâ tarafından *وَتَصْحِيفٌ* ve *وَتَحْرِيفٌ* / hatalı görmeye dayalı taşhîf ve tahrîf, *وَتَصْحِيفٌ سَمْعٌ* / hatalı işitmeye dayalı taşhîf ve tahrîf şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar kısaca şu şekilde açıklanabilir:

a) Hatalı Görmeye Dayalı Taşhîf ve Tahrîf

Taşhîf ve tahrîf’ü kıraa olarak da adlandırılan bu kısım taşhîf ve tahrîf’in en yaygın şekli olup daha çok nokta olmadan şekilsel olarak birbirine benzeyen harflerin veya kelimelerin genellikle farkından olmadan müellif, müstensih, müstemlî yahut kâtipler tarafından karıştırılmasıyla meydana gelmektedir.³² Bu şekilde bazen lügat ve anlam açısından sahih olsa da müellif tarafından kast edilmeyen yeni bir mana ve kelime ortaya çıkmaktadır. Daha önceki satırlarda da işaret edildiği gibi Hamza el-İsfahânî’nin tarafından taşhîf, kelimeyi, yazarın kast etmediği bir formatta okumak olarak tanımlaması, bunu teyit etmektedir.³³

Bu husustaki dil hataları, bazen kelime tekrarı olduğundan kelimenin ötesinden bir ifadenin veya mısranın ortadan kalkmasına kadar varır. Bu bağlamda mahtût eserler üzerine yapılan edisyon kritik çalışmalarda oldukça somut örnekler bulunmaktadır.

Ebü’l-Hasen ed-Dârekutnî’ye (öl. 385/995) göre ise bu kategorideki dil hataları genelde ilim erbabından değil de direkt kitap ve sahifelerden alınmaya ve öğrenilmeye çalışıldığında ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı *لا تَحْمَلُوا الْعِلْمَ عَنْ صَحْفِيٍّ، وَلَا تَأْخُذُوا الْقُرْآنَ عَنْ مُصْحَفِيٍّ* “ilmi sahhaflardan, Kuranı da mushafçılardan almayın” denilmektedir.³⁴ Bu konuda birçok misâl zikredilebilir. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir: Muhammed Murtaazâ ez-Zebîdî (öl. 1205/1791), Fîrûzâbâdî’nin *el-Ķāmûsü’l-muĥîṭ* adlı Arapça sözlüğüne yazdığı *Tâcü’l-arûs* adı sözlüğünde,

أَمْرَتْنِي بِرُكُوبِ الْبَحْرِ أَرْكَبُهُ *** غَيْرِي لَكَ الْخَيْرُ فَأَخْصَصْتُهُ بِذَا الرِّاءِ

“Denize binmemi bana emrettin; fakat benim dışındaki birine bu görevi tahsis etmen senin için daha hayırlı olur ” şeklinde aktardığı bu şiirde taşhîf ve tahrîf’i basar

³¹ Kadir Paksoy, “Hadiste Taşhîf –Lafız ve Anlam Hataları–”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 166.

³² Müstemlî: Hocanın söylediklerini yazan kişiye denir.

³³ Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbîh ‘alâ ĥudûsi’t-taşhîf*, 27, 41, 42, 79.

³⁴ Ebü’l-Hasen Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mü’telif ve’l-muĥtelif*, thk. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1406/1986), 1/57-58.

bulunmaktadır. Burada بِدَا الدَّال yerine الرَّاءِ denilerek dilsel hataya düşülmüştür. Buradaki taşhîf ve taḥrîf ise şekilsel olarak bir birine yakın olan الرَّاءِ ve الدَّال harfleri arasında meydana gelmiştir.³⁵ Aynı şekilde

حَصَانٌ وَلَوْ شِئْتُ دَارَتْ رَاخَتِي تَحْتِ قَرَقَرٍ *** مِنْ اللَّمْسِ إِلَّا مِنْ يَدِي

“Şayet isteseydim elim (avuç içi), düğmesiz gömleğin altında kadının göğsünde dolaşırđı” Ebû Nüvâs’a (öl. 198/813) nispet edilen bu şiirde مِنْ يَدِي حَصَانٌ ifadesindeki يَدِي kelimesi hatalı bir şekilde تُدِي olarak okunması³⁶ ve

أَعِيدِي فِي نَظْرَةِ مُسْتَتِيبٍ *** تَوَخَّى الْأَجْرَ أَوْ كَرِهَ الْأَتَامَا

“ Sevap umman ve gūnahtan ikrah eden bir dul gözüyle tekrar bana bak (bana bir şans daha ver) ” Buhtür’ün (öl. 284/897) söz konusu şiirinde مُسْتَتِيبٍ kelimesinin sahih formatı ت ve ث harfleriyle okuması gerekirken, مُسْتَتِيبٍ iki te harfiyle telaffuz edilmesi de hatalı görmeye dayalı taşhîf ve taḥrîf türünün müşahhas örneklerindedir.³⁷

b) Hatalı İşitmeye Dayalı Taşhîf ve Taḥrîf

Araplardan işitme olarak tanımlanan semâ’, bilindiği gibi genelde temel İslâm bilimlerinde özelde Arap gramerinde kendisiyle delil getirilen kaynakların en önemlilerinden ve Arap dili grameri kaidelerinin büyük çoğunluğunun üzerine kurulduğu temellerden biridir.³⁸ Bununla birlikte semâ’, taşhîf ve taḥrîf olgularının meydana gelmesindeki sebeplerinden biridir. تَحْرِيفٌ وَتَضْجِيفٌ سَمْعٌ / hatalı İşitmeye dayalı taşhîf ve taḥrîf daha çok mahreçleri ve sıfatları birbirine yakın olan ‘ث ، ف ، ق ، ك - ر ، ل’ gibi harflerde meydana gelmektedir. Bunlar genelde noktasız olduklarında şekilsel olarak birbirine benzemeyen harflerdir.³⁹ Söz gelimi، أَتَاهَلْ kelimesini، أَتَاهَلْ kelimesini، الْوَقِيزِ، كَتَمَ kelimesini، أَتَاهَلْ kelimesini، الْوَقِيزِ veya الْوَقِيزِ kelimesini، نَابِتْ şeklinde işitmek, harfleri birbirine tebdîl etmek ve kayda geçirmekle meydana gelmektedir. Örneklerde de anlaşıldığı gibi bu tür taşhîf ve taḥrîf uygulamada ekseriyetle ibdâl konusunda karşımızda çıkmaktadır. İbni Cinnî’nin (öl. 392/1002) nahiv ilminin metodolojisine yönelik telif ettiği *el-Ḥaşâ’iş* adlı eserinde taḥrîf faslında sunduğu örnekler de bu açıklamayı teyit etmektedir.⁴⁰

Bu formattaki taşhîf ve taḥrîf kelimenin kısımları olan isim, fiil ve harfte olduğu gibi nesir ve nâzımda da olabilir. Bu konudaki bazı şiirler ise şu şekilde zikredilebilir:

كَأَنَّ فِي رَيْقِهِ لَمَّا ابْتَسَمَ *** بِلِقَاءِ فِي الْخَيْلِ عَنْ طِفْلِ مَيْمِ

³⁵ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, “y-d-y”, *Tâcûl-arûs*, thk. Komisyon (Küveyt: Dâru’l-Hidâye, 1205/1965), 40/339; Hâşim Tâhâ Şelâş, *Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî fi kitâbihi Tâcûl-arûs* (Bağdat: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1401/1981), 446.

³⁶ İbn Mekki es-Sikillî, *Teşkiḫü’l-lisân ve telkiḫü’l-cenân*, thk. Abdülazîz Matar (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990), 229.

³⁷ İbn Mekki es-Sikillî, *Teşkiḫü’l-lisân ve telkiḫü’l-cenân*, 229.

³⁸ Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İktirâḫ fî uşûli’n-naḥv*, nşr. Ahmed Subhi Furat (İstanbul: y.y. 1975), 20.

³⁹ İbn Sîde, *el-Muḥaşşâş*, thk. *Lecnetü İhyâi t-Türâsi’l-Arabî* (Beyrut: Dâru’l-Âfâk, ts.), 13/286.

⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Ḥaşâ’iş*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: Mektebetul-İlmiyye, 1371/1952), 436-441.

“Tebessüm ettiğinde sanki onun salyasında, yıldı atını yavrusundan uzaklaştıran siyah beyaz adındaki belkâ’ atı vardır.” Burada بلقاء في بقاء تنفي الخيل ifadesi yanlış işiterek بلقاء في بلقاء تنفي الخيل ifadesi yazılmasıyla hataya düşülmüştür.⁴¹

كَأَنَّ بَقَايَا عَهْدِهِنَّ بِحَاجِرٍ *** فَبُرْقَةٌ حَوْضِي قَدْ دَرَسْنَ كِتَابُ

“Hâcir ve Burka'daki ahitlerinin kalıntılarındaki kitabeler silinmiş gibi.” Beşşâr b. Bürd'e (ö. 167/783-84) nispet edilen bu şiirde بحاجر kelimesi, مَحَاجِرْ şeklinde divanında kayda geçirilerek taḥrîf yapılmıştır. Doğru versiyonu ise بِحَاجِرٍ'dır.⁴²

لَقَدْ زَادَ أَشْرَافَ الْعِرَاقِ ابْنُ حَاتِمٍ *** كَمَا سَادَ أَهْلَ الْمَشْرِقَيْنِ الْمُهَلَّبُ

Aynı şekilde Beşşâr b. Bürd'e (ö. 167/783-84) nispet edilen bu beyitte de bu tür hata bulunmaktadır. Nitekim Beşşâr b. Bürd'in divanını tahkik eden Muhammed Tâhir b. 'Aşûr, “divanda لَقَدْ زَادَ şeklinde yazılması hatadır. Doğrusu لَقَدْ سَادَ formatıdır” ifade ederek bu yanlışla dikkat çekmiştir. Bu bağlamda şiirin manası şu şekilde olur: “Muhallab (adındaki kişi), doğu halkına liderlik yaptığı gibi İbn Hâtim de Irak'ın önde gelen soylularına liderlik yapmaktadır.”⁴³

أَفَاطُمُ إِنِّي هَالِكٌ فَتَنَّبَيْتِي *** وَلَا تُحْزِرْ عِي كُلَّ النِّسَاءِ تَنَبِّمُ

“Ya Fatma! Bilesin ki mutlaka ben öleceğim ve korkma. Nitekim bütün kadınlar en nihayetinde dul kalacaklardır.” Ebû Bekr ez-Zübeydî (öl. 379/989) *Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn* adlı eserinde bu şiiri zikrederek şiir râvisi ve eleştirmenlerden Mufaddal ed-Dabbî'nin (öl. 178/794) تَنَبِّمُ kelimesini yanlış işiterek تَنَبِّمُ şeklinde okuduğunu ve taşhîfe düştüğünü aktarmaktadır.⁴⁴ Bunun yanı sıra Arap dilbilimcileri, müfessirler, muhaddisler, fukahâ gibi ulemâ rivayetiyle meşgul oldukları bilgileri çok kez ezberlerinden, bazen de eserlerinden kendilerine kadar geleni senetleriyle birlikte öğrencilerine yazdırmaya çalışmışlardır. Ayrıca literatürde imlâ olarak nitelendirilen imlâ meclislerinde de مُمْلِي (hadis vb. yazdıran) ve مُسْتَمْلِي (söylenilenleri uzaktakilere nakleden kimse) arasındaki yanlış iletişimden dolayı semâ' taşhîf ve taḥrîfiyle ilgili birçok rivayet aktarılmaktadır.⁴⁵

5. Taşhîf ve Taḥrîf Literatürüyle İlgili Yazılmış Bazı Önemli Eserler

Taşhîf ve taḥrîf başta Kur'ân-ı Kerim ve hidis-i nebevî olmak üzere bütün İslâmî ilimleri ilgilendiren önemli ve ulemâyı ciddi derecede meşgul etmiş çok yönlü bir mevzudur. Taşhîf ve taḥrîf'in gerek düşünce gerek edebiyat gerekse inanç dünyasındaki büyük tehlikesini fark eden bilginler, buna karşı farklı önlemler almış ve çalışmalarını bu afetten korumak için büyük özen göstermişlerdir. Bu bağlamda aslan payı hadis âlimlerinin olmakla birlikte, müfessirler, dilciler, edebiyatçılar ve lügat âlimleri التَّصْحِيفِ başlığı altında önemli eserler kaleme almışlardır.⁴⁶ “Bunun yanı sıra hadis şerhleri, ricâl ve tabakât kitapları, lügat ve garîbu'l-hadîse dair yazılan kitaplarda da yeri geldikçe tashîf ve taḥrîf meselesine temas edilmiştir. Tashîf veya taḥrîf

⁴¹ Abdüsselâm Hârûn, *Taḥkîku'n-nuşûş ve neşruhâ*, 67.

⁴² Beşşâr b. Bürd, *Divânü Beşşâr b. Bürd*, thk. Muhammed Tâhir b. Âşûr (Cezair: Şirketü't-Tûnisîyye, 1976), 1/228.

⁴³ Beşşâr b. Bürd, *Divân*, 1/227.

⁴⁴ Ebû Bekr ez-Zübeydî, *Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Beyrut: y.y. 1968), 124.

⁴⁵ Bk. Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn el-Enbârî, *Nuzhetü'l-elibbâ' fi ṭabaḳāti'l-üdebâ'*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1386/1967), 236-237.

⁴⁶ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 1/57-58.

meselesine hasredilmiş ve azami derecede ihtimam göstermiş müstakil eserler de mevcuttur. Bunlardan pek çoğu neşredilmiştir. Halen yazma halinde ve tamamen yahut kısmen kayıp olanlar da vardır.”⁴⁷

Taşhîf ve tahrîfle ilgili birçok eserin yazılması -Hamza el-İsfahânî'nin de daha önce işaret ettiği gibi- ekoller arasındaki ilmî kıskançlığa, çekememezliğe, mezhep taassubuna dayandığı ve bu meyanda taşhîf veya tahrîf ile ilgili birçok rivayetin dayanağı olmadığı da görülmektedir. Nitekim Basralıların Kûfelileri taşhîfle itham ettiği, hatta Ebû Bekir es-Sûlî'nin (öl. 335/946) مَا صَحَّفَ فِيهِ الْكُوفِيُّونَ adında bir eser yazdığı rivayet edilmektedir.⁴⁸ Aynı şekilde Kûfeliler de Basralıları taşhîf yapmakla itham etmiştir. Ebû Ahmed el-Askerî'nin *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf* adlı eserinde عُلَمَاءُ الْبَصْرِيِّينَ مِنْ أَوْهَامٍ başlığı altında aktardıkları⁴⁹ ve Hamza el-İsfahânî'nin *Min taşhîfâtî'l-farîķayn* isimli eserinin başında zikrettiği ve شِعْرُ الْعُلَمَاءِ فِي شِعْرِ الْفُتَمَاءِ وَعَدَدِهِمْ faslı altında aktardıkları buna delalet etmektedir.⁵⁰

Söz konusu çalışmalarda metodolojik olarak genelde morfoloji, sentaks, i'rab ve lügavî hatalar yanı sıra nokta, hareke, harf ve kelime kalıplarında görülen lafzî hatalarla anlam ve kullanım hatalarından vuku bulmuş taşhîf, tahrîf ve lahn versiyondaki yanlışlar incelenmiştir. Arap dilinin inceliklerine ve özelliklerine vakıf olmak; Arap kelamının cümle yapısını, kelimenin cümle içindeki konumuna göre tasarrufunu ve ilgili ilmî terimleri bilmek; Arap medeniyet tarihinin önde gelen ulemâ ve udebâsının durumuna vakıf olmak taşhîf ve tahrîfe deyim yerindeyse sedd-i zerâî' ve ilaç olabileceğine dikkat çektikleri görülmektedir. Bu çerçevede telif edilmiş bazı önemli eserler müelliflerin ölüm tarihlerine göre şu şekilde zikredilebilir:

Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî (öl. 360/971), *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ ĥudûşî't-taşhîf*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Bağdat: Mektebetu'n-Nahde, 1387/1967).

Hasan b. Abdullah el-Askerî (öl. 382/992), *Taşhîfâtü'l-muĥaddişîn*, nşr. Mahmûd Ahmed Mîre (Kahire: el-Matbaatu'l-'Arabiyye el-Hadîse, 1402/1982); a.mlf. *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*, nşr. Abdülaziz Ahmed (Kahire: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1383/1963); a.mlf. Aĥbârü'l-muşaĥĥifîn, thk. Subhî Bedrî es-Sâmîrâî (Beyrut: 'Aleml-Kutub, 1406).

Ebû Muhammed Kâsım el-Harîrî (öl. 516/1122), *Dürretü'l-ġavvâş fî evĥâmî'l-ĥavâş*, thk. Arafât Matrâcî (Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sekâfî, 1417/1996).

Ebü'l-Fazl Kâdî İyâz (öl. 544/1149), *Meşâriķu'l-envâr 'alâ şihâĥî'l-âşâr*, nşr. Ahmed Yeken el-Bel'amşî (Kayrevan: Mektebetü'l-Atîķa, 1403/1982). Yazar söz konusu çalışmasında bağımsız bir fasıl altında taşhîf konusunu ele almıştır.

Ahmed Muhammed el-Herevî (öl. 401/1011), *et-Tenbîh 'alâ ĥaķa'i'l-Ġarîbeyn*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: y.y. 1390/1970).

Ebü's-Safâ es-Safedî (öl. 764/1363) *Taşhîĥü't-taşhîf ve tahrîrü't-tahrîf*, nşr. Seyyid eş-Şerkâvî- Ramazan et-Tevvâb (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1407/1987).

⁴⁷ Paksoy, “Hadiste Taşhîf –Lafız ve Anlam Hataları-”, 110.

⁴⁸ Muhammed 'îd, *Fî'l-luga ve dirâsetuhâ* (Kahire: 'Aleml-Kutub, 1974), 127.

⁴⁹ Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*, nşr. Abdülaziz Ahmed, (Kahire: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1383/1963), 1/57-58.

⁵⁰ Hamza el-İsfahânî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ ĥudûşî't-taşhîf*, 41-44, 90, 117-118.

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî (öl. 911/1505), *et-Taṭrîb fi't- taşhîf*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Fâiz, 1409/1988); a.mlf. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luġa*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Menşuratü'l-Mektebetü'l'Asriyye, 1306/1986). Müellif, Arap sözlük bilimi ve metodolojisiyle Arap lengüistiği ve fikhü'l-luga konulu bu eserinde bir fasıla açarak kaynak kitaplarda tahrîf ile ilgili bazı önemli açıklamalar ve aktarımlarda bulunmuştur.

Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî (öl. 971/1563), *Sehmü'l-elhâz fi vehmi'l-elfâz*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: 'Alemlü'l-Kutub, 1405/1985). Hakezâ, el-Harîrî'nin *Dürretü'l-ğavvâş fi evhâmi'l-ğavvâş* eserinin bir tezyîli olarak da nitelendirilmektedir.⁵¹ Sâlih el-Eşter, *Elvân mine't-taşhîf ve't-tahrîf* (b.y. Matbaatu's-Sabân, 1992).

Bunların dışında İbn Kuteybe'nin *Taşhîfu'l-'ulema'sı*, Ebû Bekir es-Sûlî (öl. 335/946) *Mâ saḥḥafe fîhi el-Kûfiyyûn* ve İshâk b. Ahmed b. Şebîb'in (öl.) *er-Reddu 'alâ Hamze fi hudûsi't-taşhîfi* gibi eserler ise taşhîf ve tahrîfle ilgili olup günümüze ulaşamayan eserlerdir.⁵² Bunun yanı sıra Hasan b. Bişr el-Âmidî (öl. 371/981) *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, İbn Cinnî (öl. 392/1002) *el-Ḥaşâ'îş*, Ebû Mansûr el-Ezherî (öl. 370/980) *Tehzîbü'l-luġa*, İbnü'l-Esîr Meccüddîn (öl. 606/1210) *en-Nihâye*, İbn Kuteybe ed-Dîneverî (öl. 276/889) *Ġarîbü'l-ğadîş*, Ebû Alî el-Kâlî (öl. 356/967) *el-Emâlî* ve İbn Dureyd (öl. 321/933) *el-Cemhere* gibi edebî eserler ile birçok kaynak tabakât kitaplarda da taşhîf ve't-tahrîf ilgili bolca anekdot ve malumat aktarılmaktadır.

6. Gramatik Bakımından Şiir Perspektifinde Taşhîf ve Tahrîfle İlgili Bazı Mülâhazalar

Şiir, İslâm öncesi dönemde yakalamış olduğu dilsel seviye itibariyle dilciler, müfessirler ve muhaddisler için vazgeçilmez bir dayanak olmakla birlikte İslâm öncesi dönem hakkındaki en büyük kaynak, Arap dili ve edebiyatının tesisinde, gelişmesinde ve anlaşılmasında çok büyük bir öneme sahiptir.⁵³ "Fakat yazının kifayetsizliği sebebiyle yazılı bile olsa şiir, uzun zaman (Abbasî asrının başlarına kadar) daha çok hâfizaya dayanan sözlü rivayet yoluyla yayıldı ve korunmaya çalışıldı. Bu yüzden edebî mahsulleri bozulmadan koruyabilecek bir yazıya aktarılmasına kadar büyük bir kısmı unutulduğu gibi bunlar dilden dile nakledilirken ister istemez bazı zaruri değişikliklere uğradığı bir hakikattir."⁵⁴ Bunun yanı sıra şiirin kendine has kural, uslûb, kâfiye, düzen ve bir ahenge sahip olması haliyle nahiv kurallarını zorladığı gibi sahih, özgün ve orijinal bir şekilde aktarması da râvileri zorladığı ve bundan dolayı taşhîf ve tahrîf'e düştükleri rahatlıkla söylenilebilir. Özellikle İmrüülkays (öl. 540 dolayları), Nâbiga ez-Zübyânî (öl. 604 [?]), Züheyr b. Ebî Sülmâ (öl. 609 [?]) ve A'sâ el-Ekber gibi fesahat ve belagatiyle tanınmış önde gelen klasik şairlerin şiirlerinin, ilmî ortamda ve ulemâ ile üdebânın dili üzerinde çok

⁵¹ Delîla Hadârî - Naîmâ Bûzidî, "et- Taşhîf ve eseruhu 'alâ selâmeti'n-nassi'l-muhakkîk", *Meceletu Dirasâti'n-Nakdiyye ve'l-Edebiyye Cezâir* 2/5 (2021), 105-116.

⁵² Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 1/64-68; Abdusselâm Muhammed Hârûn, *Tahkiku'n-nusûs ve neşruhâ*, 65-69; Nûrî el-Kisî - Sâmi el-Ânî, *Menhecu tahkiku'n-nusûs ve neşruhâ* (Bağdat: Matbaatu'l-Maarif, 1975), 105-108; Hadârî - Bûzidî, "et-Taşhîf ve eseruhu 'alâ selâmeti'n-nassi'l-muhakkîk", 110.

⁵³ Mehmet Şirin Çıkar, *Kıyas/Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı* (Van: Ahenk Yayınları, 2007), 60.

⁵⁴ Nihat M. Çetin, "Arap/Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/276-309.

dolaştığından taşhîf ve tahrîf'ten en çok etkilendikleri söylenilebilir.⁵⁵ Müsteşrikler başta olmak üzere Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (öl. 356/967), İbn Sellâm el-Cumahî (öl. 231/846), Mustafâ Sâdık er-Râfiî, Tâhâ Hüseyin ve Şevkî Dayf gibi birçok edip ve araştırmacının, eski Arap şiirinde orijinallik ve intihal meselesiyle ilgilenmeleriyle daha sonraki süreçte Arap edebiyatı tarihinde uzman âlimler arasında araştırma, polemik ve mücadeleye konu olması bunu teyit etmektedir.⁵⁶

Gerçeğe ulaşmak kolay olmadığından dilsel hatalar, dikkatli gözlem gerektiren araştırmalardandır. Nitekim gerek müellifler gerekse müstensihler tarafından yapılan dilbilgisi hataları, taşhîf ve tahrîfin yayılmasına sebep olan en önemli etkenlerden biridir. Daha önceden de ifade edildiği gibi ilimde rusuh/kök salmış, Arap dili ve edebiyatının inceliklerine vakıf olan nadiren ulemâ ve udebâ taşhîf ve tahrîften beri olmuş ve ondan kurtulmuştur. Zira Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Ebû Amr b. el-Alâ' (öl. 154/771), İsbâ b. Ömer es-Sekafî (öl. 149/766), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (öl. 209/824), Ebü'l-Hasen el-Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830), Ebû Osmân el-Câhiz (öl. 255/869), Asmaî (öl. 216/831) gibi Basra nahiv ekolünün tanınmış ve önden gelen temsilcileriyle Kisâî (öl. 189/805), Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ' (öl. 207/822), Mufaddal ed-Dabbî, İbnü'l-Arâbî (öl. 231/845), İbn Sikkât (öl. 244/858) ve Ebü'l-Abbâs Sa'leb (öl. 291/904) gibi Kûfe okulunun önemli dil ve kıraat âlimlerinin bu hataya düştükleri görülmektedir.⁵⁷ Özellikle 'varraklar' yani kitapları çoğaltan kâtip ve müstensihlerin orijinal nüshaya dikkat etmeden genellikle asli itibarıyla sahih olanı aritmetik sayılar başta olmak üzere örneğin merfûyu mensûba, mensûbu meczûma veya müzekkeri müennese tebdil ve tağyir ederek taşhîf ve tahrîf'e dolayısıyla birçok dilsel hatanın oluşmasında bu meyanda meydana gelmesinde başrol oynadıkları görülmektedir.

Ayrıca Askerî'nin de *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf* adlı eserinde açıkça işarete bulunduğu gibi dilcilerin iddialarını temellendirmek ve münazaralarda galip gelmek gibi ihtiraslarla şiirleri meramına göre rivayet etmeleri başta klasik Arap şiiri olmak üzere şiirde meydana gelen lahn, vehm, hata, taşhîf ve't-tahrîf gibi olumsuz vecihlerin meydana gelmesinde etkin rol oynadıkları müşahede edilmektedir.⁵⁸ Aynı ekole mensup bazı âlimlerin de birbirlerini uydurma, yanlış isnat, taşhîf ve't-tahrîfle suçlamaları bu gerçeği teyit etmektedir. Nitekim Kûfe ekolünün önde gelen simalarından Mufaddal ed-Dabbî yine Kûfe mensubu Hammâd er-Râviye'yi (öl. 160/776-77) şiirleri bir daha tashih edilmeyecek kadar bozmakla suçlamıştır.⁵⁹

Hamza el-İsfahânî, "dilciler ve ediplerle lügat ve şiir râvilerinin gerek şiir gerekse nesirde yapmış oldukları nokta, hareke, i'rab ve yazım hatalarına dair olan"⁶⁰ *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ hudûsi't-taşhîf* adlı eserinde klasik ve mukaddimûn şairlerin şiirinde taşhîf ve

⁵⁵ Askerî, *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*, 210.

⁵⁶ Fuat Sezgin, "Orjinallik ve İntihal Arasında Eski Arap Şiiri", çev. Hasan Taşdelen, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 311-316; Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, "Cahiliye Şiirinde İntihal Teorisi", çev. Sevim Özdemir, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/24 (2010), 147-160

⁵⁷ Safedî, *Taşhîhü't-taşhîf ve tahrîrüt-tahrîf*, 4-8.

⁵⁸ Askerî, *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*, 2008.

⁵⁹ Anonim, *Yedi Askı/Arap Edebiyatının Harikaları*, çev. Kenan Demirayak vd. (İstanbul: Akdem Yayınları, 2019), 17.

⁶⁰ Abdülkerim Özaydın, "Hamza el-İsfahânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/513-514.

tahrîfe düşen âlimler hakkında 25 gibi nicel bir sayı vermekte ve zikrettiği isimlerse genellikle alanında uzman ve otoriter kişiler olduklarından oldukça dikkat çeken bir iddia olduğu söylenilebilir. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Amr b. el-Alâ', Hammâd er-Râviye, Mufaddal ed-Dabbî, Îsâ b. Ömer es-Sekafî, Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Sîbeveyh, İbnu'l-Arâbî, Ebü'l-Abbâs Sa'leb ve Ebü'l-Abbâs el-Müberred (öl. 286/900) gibi listede yer alan Arap dili ve edebiyatından ünlü bazı âlim ve simalardır. Hata devamında müellif, fesahat, belâğat ve ilmî derinliğini ispat etmiş söz konusu büyük ulemâ ve udebânın dahi taşhîf ve tahrîf'e düşmesine yönelik şaşkınlığını gizlemeyerek şöyle der:

إذا كان مثل هؤلاء قد صحَّحَ أَنَّهُمْ صَحَّحُوا وَحَرَّرَ النَّقْلَ أَنَّهُمْ حَرَّرُوا، فما عَسَى أن تكونَ الخُتَالَةُ مِن بعدهم والرذالة الذين يتبهرجون في نَقْدِهِم .

"Bu gibi âlimlerin tashîf yaptıkları doğruysa ve nakil, onların tahrif yaptıklarını zabdetmişse onları eleştirmeyi süslü gösteren onlardan sonraki çerçöplerin ve rezillerin bunu yapma ihtimali nedir?"⁶¹

Bunun yanı sıra şu bir gerçek ki hemen hemen bütün milletler edebî mirasının muhafazasını önemser, onun ihyası ve neşri için gayret ederler. Arap dili literatürü ve ilmî mirasının canlandırma hareketi de geçen yüz yılda uzun süre kütüphanelerde hapsolmuş günümüze ulaşan birçok el yazmasının üzerindeki tozu temizleyen büyük bir faaliyete tanıklık etmiştir. Bu ilmî hareket, Arap edebî ve kültürel mirasının gelişmesinde ve zenginleşmesinde olumlu rol oynadığı yadsınamaz. Fakat tahkik hareketine olan bu büyük ilgi, ilmî bazda olumlu olmakla birlikte özellikle eserleri tahkik ve neşredenlerin birçoğunun ehil ve nitelikli olmamaları, yapılan tahkiklerin özümsemeden aceleyle yayınlanması, taşhîf ve tahrîf engeline dikkat çekmeden tökezlemelerine, kelime veya ifadelerdeki anlatım bozuklukları veya yazım yanlışlarına neden olmuştur. Zira alanında uzman kişilerin tahkiki yapılmış birçok eserdeki taşhîf ve tahrîfle ilgili hataları tekrar tespit ve tashih etmeye çalışmaları bunun önemli göstergelerindedir.

Kaynak eserlere bakıldığında bu çerçevedeki taşhîf ve tahrîf'in nesirden daha çok şiirde meydana geldiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda bazı örnekler şu şekilde zikredilebilir:

ما هاجَ دُمْعًا سَاكِبًا مُسْتَسْكِبًا *** حتى إذا أَشْرَفَ في جوفِ جَبَا

Arap dil kurallarına göre izafet sadece isme olmaktadır. Muzâf genelde isim olmakla birlikte bazı görüşlere göre fiil de muzâf olabilir. Fakat muzâfun ileyhi mutlaka isim olmalıdır. Fiil veya harf tamlayan olamaz. İstîshâd konusu olan جوفِ جَبَا ifadesinde جوفِ kelimesi esrelî okunarak جَبَا kelimesine izafet edilmesi gramatik bir hatadır. Zira جَبَا sözcüğü 'korktu ve geri döndü' anlamına gelen جَبَا جَبَا kökünden bir mâzi fiildir. Hemzeli olan جَبَا fiili, جَبَا (kuyunun etrafı) şeklinde elifle okunarak taşhîfe girilmiştir.⁶² Dolayısıyla şiirin tashih edilmiş formatı şu şekilde olur:

ما هاجَ دُمْعًا سَاكِبًا مُسْتَسْكِبًا ... حتى إذا أَشْرَفَ في جوفِ جَبَا

"Bir vadiye yaklaşır ürkererek geri döndüğünde şiddetli gözyaşı dökmeye başladı."

⁶¹ Hamza el-İsfahânî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ hudûsi't-taşhîf*, 57-58.

⁶² Ebü'l-Abbâs Sa'leb, *Mecâlisü Şa'leb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Mea'ârif, 2. Basım, ts.), 1/168; İbn Manzûr, "hrf", *Lisânü'l-'Arab*, 14/128; Safedî, *Taşhîhü't-taşhîf ve tahrîrü't-tahrîf*, 208.

مُعَاوِيَ إِنَّنَا بَشَرٌ فَأَسْجِحُ *** فَلَسْنَا بِالْجِبَالِ وَلَا الْحَدِيدِ

“Ya Muaviye! Şüphesiz insanız. Merhamet göster, kolaylaştır. Dağ veya demir değiliz.” İstîshâd konusu olan “ولا الحديد” kelimesidir. Asli rivayetiyle maksûr olan ve بِالْجِبَالِ kelimesinin lafzına ma’tûf olan “ولا الحديد” kelimesi, “ولا الحديد” şeklinde mansûb okunarak لَيْسَ filinin haberinin mahalline atfedilmesi taşhîf ve taḥrîfîn müşahhas örneklerindedir. Nitekim bu, meşhur bir kaside olup sonundaki kelimeler bütünüyle mecrûrdur.⁶³

لِيُنْكَرَ يَزِيدُ ضَارِعٌ لَخُصُومَةٍ *** وَمَخْتَبِطٌ مِمَّا تَطْبِخُ الطَّوَائِحُ

“Husumetten dolayı düşkün ve feleğin getirdiği musibetlerden ötürü muhtaç kişi Yezid’e (ölümüne) ağlasın.” İstîshâda konu olan “يزيد” kelimesidir. Sahih rivayete göre يَزِيدُ kelimesi mansûb olup لِيُنْكَرَ filinin به مَفْعُولٌ sidir. Fakat fethalı olan يَزِيدُ kelimesinin, يَزِيدُ şeklinde damme ile okunması ve nâibu’l-fâil/sözde özne olarak değerlendirilmesi taşhîf olarak kabul edilmektedir.⁶⁴

يَا دَارَ أَقْوَتِ بَعْدَ إِصْرَارِهَا *** عَامًا وَمَا يَغْنِيكَ مِنْ عَامِهَا

“Sakinleriyle dolu olup bir yıl ardından boş kalan yurt/ev! (Sakinlerinden sonra dağılıp bir kıymeti kalmadıktan sonra) yılı seni ne ilgilendirir?” İstîshâda konu olan “يَا دَارَ أَقْوَتِ” ifadesidir. Arap dil kurallarına göre mu’rab ve munsarîf olup muzâf olmayan münâdanın tenvînsiz olarak mansûb okunması caiz değildir. Gerek Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî ve Sîbeveyhi gibi literatürde otoriter olan âlimler gerekse Basra ulemâsı يَا دَارَ أَقْوَتِ münâdasında ‘ra’ harfini dammeli olarak kabul etmiş ve bu bağlamda kendisiyle istîshâd etmişlerdir.⁶⁵ Dolayısıyla يَا دَارَ أَقْوَتِ cümlesinde asli itibarıyla ‘ra’ harfi dammeli olduğu halde bunun fethalı olarak okunması ulemâ tarafından taşhîf ve taḥrîf olarak değerlendirilmiştir. Ebû İshâk ez-Zeccâc da (öl. 311/923) meşhur ve hacimli olan *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh* adlı eserinde “يَا دَارَ أَقْوَتِ” ifadesinde hiçbir arkadaşımız, يَا دَارَ أَقْوَتِ kelimesini mansûb şeklinde rivayet etmemiş ve bunun kanıtlanabilecek bir tarafının da olduğunu bilmiyorum” ifadesiyle bunu teyit etmektedir.⁶⁶

لَيْسَ إِلَّاكَ يَا عَلِيُّ هُمَامٌ *** سَيِّفُهُ دُونَ عِرْضِهِ مَسْئُولٌ

“Kralların hiçbiri kılıcıyla onurunu korumaz, senden başka.” İstîshâda konu olan إِلَّاكَ kelimesidir. Zira Arap dil kurallarına göre istisna edatı olan إِلَّا edatından sonra munfasıl zamir olan إِلَيْكَ yerine muttasıl zamir olan كِ zamirinin getirilmesi ve bu şekilde rivayet

⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1385/1966-1988), 1/67; Ebû Saîd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi* (Beirut: Dâru Kutubi’l-’İlmiyye, 2008), 1/348; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-edeb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1418/1997), 2/260; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şîr ve ş-su’arâ*, nşr. Muhammed Emîn el-Hâncî (Kahire: Daru’l-Hadis, 1423), 1/99-100; İbn Hişâm en-Nahvî, *Muğni’l-lebîb*, thk. Mâzin el-Mübârek (Dımaşk: Dâru’l-Fikir, 1985), 261.

⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/288; Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Eşbâh ve’n-nezâ’ir fi’n-naḥv*, thk. Abdullah Nebhân vd. (Dımaşk: Mecmau’l- Lugati’l-Arabî, 1407/1987), 1/605; Askerî, *Şerhu mâ yekâ’u fihî’t-taşhîf ve’t-taḥrîf*, 208.

⁶⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/202-201; Ebû Saîd es-Sîrâfî, *Şerhu ebyâti Sîbeveyhi*, thk. M. Ali R. Hâşim (Kahire: Dâru’l-Fikir, 1394/1974), 300.

⁶⁶ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, nşr. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beirut: ‘Âlemu’l-Kutub, 1408/1988), 3/89-90; Askerî, *Şerhu mâ yekâ’u fihî’t-taşhîf ve’t-taḥrîf*, 262-263.

edilmesi taşhîf olarak kabul edilmiştir.⁶⁷ Sahih şekli أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ “O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir”⁶⁸ âyet-i kerimede de olduğu gibi إِلَّا istisna edatından sonra munfasıl zamirin gelmesidir.⁶⁹

أَقْرِي السَّلَامَ مُعْرَفًا وَمُحَصَّبًا *** مِنْ خَالِدِ الْمَعْرُوفِ وَالْهَيْجَاءِ

“Ma’ruf ve heyca/savaş vasıflarıyla bilinen Halit’tin selamını مُعْرَفٌ ve مُحَصَّبٌ adındaki yerlere ilet.” İstişhâda konu olan أَقْرِي kelimesidir. Arap dil kurallarına göre قَرَأَ – قَرَأَ fiilinin emri hazırı müfret müzekker için إِقْرَأْ ve müfret muhataba için ise إِقْرِي şeklinde gelmektedir. Dolayısıyla burada إِقْرِي emri hazırdaki esreli hemzeyi tağyir ederek أَقْرِي şeklinde hemzenin fethasıyla aktarmak dilsel bir hata olarak kabul edilmektedir. Nitekim söz konusu أَقْرِي kelimesi, أَخْرَفَ emri hazırdaki مُخَفَّفَ /hafifletmiş versiyonudur.⁷⁰

وَلَرُبَّمَا سئِلَ الْبَخِيلُ *** الشَّيْءَ لَا يَسْأَلُ فَتَيْلًا

فَيَقُولُ لَا أَجِدُ السَّبِيلَ *** إِلَيْهِ يَكْرَهُ أَنْ يَنْبِيَلَا

“Bazen cimriden çekirdek kılçığına dahi denk gelmeyen bir şey istenir de o ‘ben onu vermeye yol bulamıyorum’ der ve vermeyi çirkin görür.” İstişhâd konusu olan لَا يَسْأَلُ ifadesidir. لَا يَسْأَلُ kelimesi, etimolojik olarak يَسْأَلُ fiilinden türetildiği için sahih şekli لَا يَسْأَلُ formatıdır. Dolayısıyla لَا يَسْأَلُ şeklinde aktarılması taşhîf ve tahrîf olarak kabul edilmektedir.⁷¹

يَا خَيْرَ مَنْ كَانَ وَمَنْ يَكُونُ *** إِلَّا النَّبِيَّ الطَّاهِرَ الْمَيْمُونُ

İstişhâda konu olan إِلَّا النَّبِيَّ الطَّاهِرَ الْمَيْمُونُ ifadesidir. Abbâsîler’in ilk dönem şairlerinden Ebû Nüvâs’ın (öl. 198/813), Abbasî halifelerinden Muhammed el-Emîn’i (öl. 198/813) methettiği söz konusu beytinde tahrîf bulunmaktadır. Zira Arap dil kurallarına göre muttasıl istisnada (yani müstesna ile müstesna minh aynı türden ise) cümle muceb/olumlu ve müstesnâ minh de zikredilmişse إِلَّا’dan sonraki müstesnâ mansûb olarak gelir. Dolayısıyla إِلَّا النَّبِيَّ الطَّاهِرَ الْمَيْمُونُ şeklinde mansûb olması gerekirken, إِلَّا النَّبِيَّ ‘إِلَّا النَّبِيَّ الطَّاهِرَ الْمَيْمُونُ’ şeklinde merfû olması tahrif olarak değerlendirilmektedir.⁷² Bu bağlamda şiirin sahih şekli şu şekilde olur: يَا خَيْرَ مَنْ كَانَ وَمَنْ يَكُونُ *** إِلَّا النَّبِيَّ الطَّاهِرَ الْمَيْمُونَا “Tâhir ve hayırlı Peygamber hariç, gelip geçmişlerin en hayırlısı olan kişi!”

مَا قُلْتُ فِي فَضْلِهِ شَيْئًا لِأَمْتَحَهُ *** إِلَّا وَ فَضْلٌ يَزِيدُ فَوْقَ مَا قُلْتُ

“Yezid’in lütfü, onu övmek için fazileti hakkında söylediklerimin üstündeydi.” İstişhâd konusu olan يَزِيدُ kelimesidir. Arap gramerine göre gayr-ı munsarîf, esre ve tenvin almaz, kesra ile harekelenmeleri gerekiyorsa onun yerine fetha ile gelir. Bu şiirdeki يَزِيدُ kelimesi ‘alem ve fiil vezninde geldiğinden gayrı munsarîftir. Bu anlamda يَزِيدُ şeklinde

⁶⁷ Şiir zaûreti hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Meşhud Hakçioğlu, *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*, thk. Rifat Akbaş (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021).

⁶⁸ Yûsuf 12/40.

⁶⁹ Safedî, “şh”, *Taşhîhu’t-taşhîf ve tahrîrü’t-tahrîf*, 124.

⁷⁰ Buhtürî, *Divân*, şrh. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûkî (Beyrut: Dâru’l-Kutub’l-‘İlmiyye, 1421/2000), 2/30; Safedî, *Taşhîhu’t-taşhîf ve tahrîrü’t-tahrîf*, 120;

⁷¹ Merzûbânî, *el-Müveşşah*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1965), 327.

⁷² Merzûbânî, *el-Müveşşah*, 338.

fethalı olması gerekirdi; fakat يزيد olarak esreli formatında gelmesi şiir zarûretine bakılmaksızın taşhîf ve tahrîf bağlamında dilsel bir hata olarak değerlendirilmektedir.⁷³

ولقد شربْتُ ثَمَانِيًا وَثَمَانِيَا /// وَثَمَانُ عَشْرَةَ وَاثْنَتَيْنِ وَأَرْبَعًا

“Muhakkak sekizer sekizer, on sekiz, ikişer ve dörder şeklinde içtim.” A’sâ el-Ekber’e (öl. 7/629) nispet edilen bu şiirde istişhâda konu olan ثَمَانٌ kelimesi ve sayısıdır. Nitekim ifadenin tam açılımı ثَمَانِيَا عَشْرَةَ ثَمَانِيَا dir. ثَمَانِيَا kelimesindeki ‘yâ’ harfi hazif olduktan sonra ثَمَانٌ şeklinde ‘nûn’ harfinin esresiyle söylenmesi gerekirken ثَمَانٌ olarak, yani ‘nûn’ harfinin fethasıyla okunması ve rivayet edilmesi taşhîf ve tahrîf olarak kabul edilmektedir. Fakat bu okunuşun şiir zarûreti olarak değerlendirmesi daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira geçerli gramer kurallarına uymayan bazı durumların, şiir için caiz olabileceğini nahivciler /dilciler tarafından görüş birliğiyle kabul edilmiştir.⁷⁴

لَلَّذِ كَانُوا أَدَى أَرْبَعًا *** لِمَنْعِيْنِ لِيَأْسِ وَتُقَى

“Nitekim onlar, fakirlik ve koruma gibi vasıflarıyla şuan olduğumuz durumun içindeydiler.” İstişhâd konusu olan للذ kelimesidir. Arap gramerinde edatlar konuma göre cümleye farklı manalar katmaktadır. Bunlardan biri de ذ edatıdır. Bu edat muzârinin başına geldiğinde genelde ihtimal ve mâzi fiilinin başına geldiğinde ise kesinlik ifade ettiği ehlince bilinmektedir. ذ harfinin başına fethalı bir (ذ) harfi geldiğinde ise لَفَذٌ عَائِشَ الظَّالِمِ (Şüphesiz dünyada zalim de mazlum da yaşamıştır) örneğinde olduğu gibi vurgulu mışlı, mişli geçmiş zamanı belirtir. Fakat iki lâm birlikte ذ harfinin başına gelmesi bazılarınca daha da vurguyu pekiştirdiği iddia edilmiş olsa da Basra ekolü dilcileri tarafından bu inkâr edilmiş ve taşhîf olarak değerlendirilmiştir. Sahih formatı ise لَفَذٌ ‘dir. Kurallar bazından ve ذ kelimesinin kullanımlarına bakıldığında Basralıların görüşü daha isabetli görülmektedir.⁷⁵

Dolayısıyla Arap şiiri, Kur’ân-ı Kerîm kelimelerinin Arapça oluşunu tespit etme teşebbüsünün yanı sıra başta tefsir olmak üzere dil ve gramerle ilişkili İslâmî ilimler açısından hayati bir öneme sahiptir. Arap dilcileri, diğer ilimlerde olduğu gibi bu gibi özelliklere sahip şiirin safiyetini lahn, taşhîf ve tahrîf gibi yıkıcı tehlikelere karşı korumak için olağanüstü çabalar sarf ederek çeşitli çalışmalar ve önlemler almaya çalışmışlardır. Taşhîf-tahrîfle ilgili telif edilen eserler, Arap gramer kaidelerinin tespiti, mu’cem ve kâmûs tedvini; şiiri zapt-u rapt altına alarak şiir mecmualarında toplanması, hicri ikinci ve üçüncü asırlarda eski Arap şairlerine ait şiirlerin divanlarda derlenmesi gibi emek mahsulü çalışmalar bu gayretin birer neticesi ve ürünüdürler.

SONUÇ

Oldukça geniş bir kavramsal çerçeveye sahip olan taşhîf ve tahrîf terimleri, anlamsal bağlamda ve netice itibariyle aralarındaki sıkı ilişkiden dolayı ilmî ortamda genellikle birlikte irdelenmiş ve müteradif olarak mülâhaza edilmiştir. Fakat birbirine yakın anlamlı kelimeler oldukları halde tarihî seyri içerisinde anlamsal delaletleri gelişerek bağımsız iki kavram özelliği kazanmışlardır. Zira literatürde yazı şeklinin bozulmaksızın sadece bazı harflerde yapılan nokta değişiklikler taşhîf, yazı şeklinin bozulması da tahrîf olarak

⁷³ Merzübânî, *el-Müveşşah*, 267.

⁷⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/26vd.

⁷⁵ Askerî, *Şerhu mâ yeka’u fhi’t-taşhîf ve’t-tahrîf*, 208-209; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. (Kahire: Dâru’l-Mısırî, 1955), 1/67; İbn Manzûr, “lâm”, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/392.

isimlendirilmiştir. Metnin, ifadenin veya meramın doğru anlaşılması tashîf ve tahrif ilmine bağlı olduğundan bu ilim, çok dikkat gerektiren önemli ilimlerden olup mutekaddimûn âlimler tarafından ilgiyle incelenmiştir. Büyük bir musibet olarak değerlendirilen taşhîf ve tahrîf meselesi, Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Sîbeveyh, Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Ebû'l-Abbâs el-Müberred ve Ebû Osmân el-Câhiz gibi kendi alanında yetkin âlim ve usta kalemler dâhil hiç kimse bundan kendini koruyamamıştır. Bu iki kavram genel olarak hadis-i şerif başta olmak üzere bütün İslâmî ilimlerde kendilerine yer buldukları gibi onlardan özellikle Arap şiiri de nasibini almıştır. Şiirde oluşan taşhîf ve tahrîf'in, cümleden çok kelimedede, kelimenin yapısında meydana geldiği gözlemlenmiştir. Etimolojik olarak ince kıl veya iki saç kılı arasındaki inceliğin farkına varması şeklinde tanımlanan şiir, literal anlamıyla insanların toplumda doğayla, kendi kendisiyle olan ilişkilerini estetik ve bir ahenk çerçevesi içerisinde manzûmlu bir şekilde ifade etmek olarak tanımlanmaktadır. Şiirin gerek etimolojik gerekse literal tanımlarından anlaşıldığı üzere belli bir ahenk ve kafiyeyle sahip olması, uzun bir sure şifâhî olarak aktarılması, rivâyet ve Arap dili gramerine vukûfiyetin zayıflığı, Arapçanın yazım ve fonetik özelliği; yanılma, ilmî kıskançlık ve verrâklar gibi etkenlerden şiirde taşhîf ve tahrîf meydana gelmiştir. Söz konusu sebepler, Arapçayla ilgili ilim dallarına göre farklılık göstermektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm kıraatlarındaki taşhîf ve tahrîf'in ana nedeni Arap kaligrafisi iken, gerek manzûm gerekse nesirdeki taşhîf ve tahrîf hemen hemen tüm bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gitgide yaygınlaşan bu tehlike karşısında hem udebâ hem de ulemâ bigâne kalmamış ve bunu önlemeye dair bazı önlemler almaya gayret etmiştir. Arap dil kurallarının tespiti, alanla ilgili eserlerin telif edilmesi, şiiri zapt ve rapt altına alarak şiir mecmualarında toplanması, h. II. ve III. asırlarda eski Arap şairlerine ait şiirlerin divanlarda derlenmesi gibi çalışmaların öncelikli amaçlarından biri de edebî türlerden biri olan şiiri bu tür olumsuzluklara karşı korumak olduğu ehlince bilinmektedir. Bununla beraber geçmişte yapılan çalışmalarla ve bu naçizane çalışmayla şiirde oluşan taşhîf ve tahrîf mevzusundaki tüm problemlerin, sorunların çözümlendiği ve nihayete erdiği söylenemez. Nitekim gözden kaçan ve tespit edilemeyen daha nice husus vardır ki, bunların tespit ve teşhisine yönelik akademik çalışmalar her dönemde geçerliliğini korumaktadır. Bu anlamda, şiirde oluşan taşhîf ve tahrîf hususunda geçmişte olduğu gibi bugün de önemli ve değerli bulgulara ulaşmak mümkündür. Söz konusu mevzuda yapılacak detaylı araştırmaların gerek şiirlerin sıhhat ve sübûtunda, gerek şiirleri anlama ve anlamlandırmada gerekse Arap edebiyatında ciddi katkılar sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Abdusselâm Muhammed Hârûn. *Tahkiku'n-nusûs ve neşruhâ*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 7. Basım, 1418/1998.
- Abdülkâdir el-Bağdâdî. *Hizânetü'l-edeb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 4. Basım, 1418/1997.
- Aladağ, Mehmet Şirin. "Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde". *Balıkesir İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 97-117.
- Anonim. *Yedi Askı/Arap Edebiyatının Harikaları*. çev. Kenan Demirayak vd. İstanbul: Akdem Yayınları, 2019.
- Askerî, Hasan b. Abdullah. *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*. nşr. Abdülaziz Ahmed. 3 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1383/1963.
- Askerî, Hasan b. Abdullah. *Şerhu mâ yeķa'û fihî't-taşhîf ve't-tahrîf*. thk. Abdülaziz Ahmed. Kahire: Matbaatu Mustafâ'l-Babî'l-Halebî, 1963/1393.

- Attâr, Ahmed b. Abdilgafûr. *Mukaddimetü's-şîhâh*. Kahire: y.y. 1376/1956.
- Bakırcı, Selami –Demirayak, Kenan. *Arap Dili Grameri Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Bayraktutan, Osman. "Semantik Analiz Yöntemi Açısından 'Tahrif' Kelimesi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Ekim 2017), 127-150.
- Beşşâr b. Bürd. *Dîvânü Beşşâr b. Bürd*. thk. Muhammed Tâhir b. Âşûr. 4 Cilt. Cezair: Şirketü't-Tûnisiyye, 1976.
- Buhtürî, *Dîvân*. şrh. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rifât*. thk. Muhammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Çetin, Nihat M. "Arap/Edebiyat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/276-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çıkar, Mehmet Şirin. *Kıyas/Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı*. Van: Ahenk Yayınları, 2007.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ömer b. Ahmed. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisü'n-naḥviyye*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1968.
- Ebü't-Tayyib el-Lugavî. *Merâtibü'n-naḥviyyîn*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1375/1995.
- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn. *Nüzhëtü'l-elibbâ' fî tabakâti'l-üdebâ'*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1386/1967.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî. İran: Müsevveretü Dâru'l-Hicre, 1405.
- Ferrâ', Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mısrî, 1955.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn. *el-Ḳâmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1412/1991.
- Hadârî, Delîla –Büzidî, Naîmâ. "et-Taşhîf ve eseruhu 'alâ selâmeti'n-nassi'l-muhakkîk". *Mecelletu Dirasâti'n-Nakdiyye ve'l-Edebiyye Cezâir* 2/5 (2021), 105-116.
- Hadîsi, Mâzin Müzmir İbrâhîm. "et-Taşhîf ve't-tahrîf vemâ yenşeü 'anhu min ihtilâf fi hedîsi's-şerîf". *İslâmî İlimler Fakültesi İkinci Sempozyum* (2012), 4/6-7.
- Hafâcî, Muhammed Abdulmun'im. "Cahiliye Şiirinde İntihal Teorisi". çev. Sevim Özdemir, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/24 (2010), 147-160
- Hakçioğlu, Muhammed Meşhud. *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*. thk. Rifat Akbaş. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Hamza el-İsfahânî. *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ ḥudûsi't-taşhîf*. thk. Muhammed Es'ad Tales. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1412/1992.
- Hâşim Tâhâ Şelâş. *Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî fî kitâbihi Tâcü'l-arûs*. Bağdat: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. nşr. Ahmed Ömer Haşim. Beyrut: y.y. 1986.
- Haydarî el-Mescidî. *et-Taşhîf fî metni'l-hadis*. by. Dâru'l-Hadis li't-Tıbaa' ve'n-Neşr, 1432/1390.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Ḥaşâ'îş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetul-İlmiyye, 1371/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nüzhëtü'n-naẓar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*. thk. Nuriddîn 'İtar. Dimaşk: Mektebetu'l-Buşrâ, 1432/2011.
- İbn Hişâm en-Nahvî. *Muğni'l-lebîb*. thk. Mâzin el-Mübârek. Dimaşk: Dâru'l-Fikir, 1985.
- İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. "ḥrf". *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Ahmed Fâris eş-Şidyâk. Beyrut: Dâru Sâdır, 1299/1881.

- İbn Mekkî es-Sıkillî. *Teşķîfî'l-lisân ve telķîhu'l-cenân*, thk. Mustafâ Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Sîde. *el-Muħaşşâş*. thk. *Lecnetü İhyâi t-Türâsi'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Âfâk, ts.
- İşler, Emrullah. "tashîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/128-129. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh. *el-Müveşşâh*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1965.
- Nûrî el-Kisî – Sâmi el-Ânî. *Menhecu tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ*. Bağdat: Matbaatu'l-Maarif, 1975.
- Özaydın, Abdülkerim. "Hamza el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/513-514. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Paksoy, Kadir. "Hadiste Taşhîf – Lafız ve Anlam Hataları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 98-116.
- Râcî el-Esmer. *el-Mu'cemü'l- mufaşşal fi ulûmi'l-Luga*. thk. İmeyl Yakûb, 2 Cilt. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, ts.
- Sa'leb, Ebû'l-Abbâs. *Mecâlisü Şa'leb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mea'ârif, 2. Basım, ts.
- Safedî, Selâhaddin. "şh". *Taşhîhu't-taşhîf ve tahrîrû't-tahrîf*. nşr. Seyyid eş-Şerkâvî. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1407/1987.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-Arabiyye*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: İhyâ-i Türâsil-Arabî, 2002.
- Sehâvî, Şemseddîn. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi elfiyeti'l-hadîs*. thk. Abdülkerim b. Abdullâh – Muhammed b. Abdullâh b. Fuheyd. Riyad: Mektebetu Dâru'l-Minhâc, 1426/1995.
- Sezgin, Fuat. "Orjinallik ve İntihal Arasında Eski Arap Şiiri". çev. Hasan Taşdelen, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 311-316.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hânci, 1385/1966-1988.
- Sîrâfî, Ebû Saîd. *Şerhu ebyâti Sîbeveyhi*. thk. M. Ali R. Hâşim. Kahire: Dâru'l-Fikir, 1394/1974.
- Sîrâfî, Ebû Saîd. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *el-İktirâh fi uşûli'n-naħv*. nşr. Ahmed Subhî Furat. İstanbul: y.y. 1975.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naħv*. thk. Abdullah Nebhân vd. 4. Cilt. Dımaşk: Mecmau'l- Lügati'l-Arabî, 1407/1987.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Beyrut: Menşutatu'l-Mektebetu'l'Asriyye, 1306/1986.
- Tâhirülmevlevî, Mehmed Tâhir. *Edebiyat Lüğati*. haz. Kemal Edip Kürkcüođlu. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1994.
- Tanâhî, Mahmûd b. Muhammed. *Medħal ilâ târihi neşri't-türâsi'l-Arabî*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî 1405/1984.
- Tarakçı, Muhammed. "tahrîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/422-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yeşil, Ümmüğülsüm . "Taşhîf ve Tahrîf Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/1 (2020), 147-156.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. "y-d-y". *Tâcü'l-arûs*. thk. Komisyon. Küveyt: Dâru'l-Hidâye, 1205/1965.
- Zeccâc, Ebû İshâk. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. nşr. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1408/1988.
- Zübeydî, Ebû Bekr. *Ṭabaķâtü'n-naħviyyîn ve'l-luĝaviyyîn*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Beyrut: y.y. 1968.